

De KSA-Romebedevaart van 1931 opnieuw bekeken

Louis VOS

Van 2 tot 12 september 1931 — precies 60 jaar geleden — trok een groep van meer dan 600 KSA-ers — op bedevaart naar Rome, waar ze zouden worden ontvangen door de paus, voor wie ze als geschenk een kelk meenamen en die de Westvlaamse gouwvlag zou wijden¹. Op 9 september werden ze in audiëntie ontvangen, maar wat een hoogtepunt van een jaar voorbereidende werking had moeten worden werd een ontgoocheling: de vaandels mochten niet worden ontrold, de geschenken werden achter een gordijn weggemoffeld, en na het Evviva Pio, kregen ze van een wat korzelige paus het verwijt te horen zonder „frères wallons” te zijn gekomen en als Vlamingen niet aanwezig te zijn geweest „aux glorieuses et magnifiques journées du Congrès de la jeunesse catholique belge”. Tenslotte werd hun op het hart gedrukt „nihil sine episcopo” te ondernemen, en kregen ze „nonobstant tout” de apostolische zegen.

Exit Pius XI. De aanwezigen bleven verbijsterd achter. Op de groepsfoto daarna: proosten en KSA-ers met „betraande ogen en neerslachtige gezichten”, en nog later: opstandige reacties, lusteloosheid, ontmoediging en verbittering. Na de veroordeling door de bisschoppen van het Vlaams-nationalisme zes jaar eerder, het met pijn in het hart afstand nemen van het AKVS (Algemeen Katholiek Vlaams Studentenverbond), dat aan het nationalisme wilde vasthouden, nu eens te meer vernederd en nog wel door de paus.

's Avonds op „een onvergetelijke avondvergadering in de Villa Borghese” probeerden de Westvlaamse gowwproost Karel Dubois en de Limburgse proost Paul Vandermeulen de stemming om te buigen. Vandermeulen, flamingant,

1. Meer dan 10 jaar geleden publiceerde prof. dr. Robrecht Boudens van de KU Leuven het enige wetenschappelijke artikel over dit onderwerp: R. BOUDENS, *De Romebedevaart van de Vlaamse studenten in 1931*, in: *Onze Alma Mater*, 34 (1980) 4, p. 72-103. Hij raadpleegde heel wat archieven (aartsbisdom, ministerie van buitenlandse zaken, Kadoc, papieren van G. Philips en F. van Cauwelaert) en interviewde bevoorrechte getuigen o.m. Mgr. De Kesel. Wij bezorgden hem destijds aanvullende bronnen o.m. uit de papieren van K. Dubois en krantenknipsels uit de collectie D. Merlevede. Het artikel van Boudens blijft de basis voor wat we weten over de bedevaart, maar door het opnieuw bekijken van de daar vermelde gegevens menen we preciezer de gebeurtenissen te kunnen analyseren, en de betekenis ervan voor de Vlaamse bewustwording te kunnen afbakenen. Voor het kader kon Boudens ook gebruik maken van het nog steeds lezenswaardige artikel van P. DECLERCK, *De stichting en de aanvangsjaren van de Katholieke Studentenactie*, in: *Collationes*, 8 (1978) 1, p. 36-60.

oud-krijgzaamoezenier aan het IJzerfront, jarenlang proost van de Breese studentenbond, kreeg de lumineuze ingeving uit te roepen: „Wij gaven deze morgen aan de H. Vader een kelk, die ledig was. Thans is hij vol. Wij danken de H. Vader die hem volschonk”². Een offer dus dat moest worden gebracht. Toejuichingen en Evviva Pio. Deze interpretatie waardoor de tegenslag ten goede werd gekeerd was de enige psychologische uitweg om te redden wat nog kon. In de katholieke publieke opinie in België veroorzaakte deze gebeurtenis grote beroering. Voor vele Franstaligen werd ze de aanleiding om af te rekenen met de Vlaamse Beweging, terwijl de Vlaamse pers de verdediging van het tweespan Vlaams en katholiek op zich nam.

Vlaanderen en de Katholieke Actie

Om het gebeuren in Rome en de reacties in België achteraf te begrijpen, moeten we even naar de historische context van 1931. Er was toen volop een dubbele strijd aan de gang: een om het concept van katholieke actie en een om het inschakelen daarin van de studerende jeugd.

De Katholieke Actie (KA) die paus Pius XI (1922-1939) had gelanceerd, probeerde vooral de jeugd in het gelid te brengen (als „kleine soldaten van Jezus en van de paus” zoals het later in de Jongknapenwet zou heten), om de toenemende seculariseringsgolf na de Eerste Wereldoorlog een halt toe te roepen. Zo zou Christus weer heersen „op straten en pleinen, in scholen en ateliers, bij de jeugd en in het gezinsleven”. In België lukte die „deelname van de leken aan het hiërarchisch apostolaat van de kerk” het eerst in Wallonië, waar vanaf 1919 onder impuls van Mgr. Louis Picard de ACJB (Association Catholique de la Jeunesse Belge) begon te functioneren als een algemene organisatie voor de KA.

Een eerste reeks spanningen die daarbij ontstonden had te maken met de vraag of de katholieke actie zuiver kerkelijk moest zijn — en dus volgens de theologie van het mystieke lichaam van Christus een eenheidsorganisatie op parochiale basis, — dan wel of de sociale actie en de KA konden worden verzoend. In dat laatste geval zou een differentiëring naar stand nodig zijn. Cardijn pleitte voor een (naar stand) gespecialiseerde vorm van KA en bouwde zo aan zijn succesrijke beweging voor de christelijke arbeidersjeugd. De tegenstelling

2. Zo vermeld door Karel Dubois in een door hem in 1941 opgestelde (gestencilde) *Geschiedenis der KSA in West-Vlaanderen* (in papieren K. Dubois, KADOC) p. 12. Ook zo aan ons verteld door Paul Vandermeulen tijdens een interview in de Achelse Kluis in 1971. Het toeschrijven van deze belangrijkste tussenkomst aan Karel Dubois zoals P. Declerck, *o.c.*, p. 52-53 deed is dus onjuist. Die fout is vreemd, omdat Declerck overigens overvloedig uit de tekst van Dubois putte. Een resumé van Dubois' *Geschiedenis* verscheen in *Met onze Jongbernieuwers in de ronde III*, s.d. (1944), p. 35-43.

Picard-Cardijn over het concept werd in 1927 na een wenk van de bisschoppen in het voordeel van de gespecialiseerde KA beslecht.

Een tweede reeks spanningen vloeide voort uit de feitelijk steeds autonomer wordende Vlaamse cultuur, waardoor in Vlaanderen een sociaal-cultureel leven ontstond met een eigen Vlaamse identiteit, die niet meer verwees naar België, maar onder invloed van de sterk door katholieken gedragen Vlaamse Beweging zocht naar Vlaamse voorbeelden en legitimeringen. De vraag was of de ACJB — getuige haar naam oorspronkelijk gedacht als een algemeen Belgische organisatie — ook over Vlaanderen haar invloed zou kunnen uitbreiden, iets wat Mgr. Picard vurig wilde, en waarnaar aartsbisschop Van Roey wel oren had. Maar — anders dan in Wallonië — was het katholieke jeugdlandschap in Vlaanderen geen braakland. Het was integendeel al fel verkaveld. Er waren een paar honderd patronaten, een aantal scoutsgroepen, afdelingen van de beginnende KAJ, boerenjeugdilden, katholieke turnkringen en puur godsdienstige verenigingen. En er was vooral de oudste jeugdbeweging die het grootste deel van de clerus had gevormd: de Katholieke Vlaamse Studentenbeweging.

Ze was gegroeid sinds de jaren 1870 en telde in 1923 een 223 plaatselijke bonden die gegroepeerd waren in het vanuit Leuven geleide AKVS (Algemeen Katholiek Vlaams Studentenverbond). Sinds halfweg de jaren twintig had het Leuvense bestuur steeds meer gekozen voor een Vlaams-nationalistische en weldra ook antibelgische koers, die ondanks veroordelingen van de kerkelijke overheid niet werd getemperd. Het conflict met de bisschoppen had in de jaren twintig in Limburg en Oost-Vlaanderen geleid tot het oprichten van een bisschoppelijke Vlaamse Studentenbeweging, die niet politiek-nationalistisch was en in akkoord met de bisschoppen vlaamsgezindheid en katholiciteit verzoende. Het resultaat was een geleidelijke verschrompeling van het AKVS, zoals we in ons boek over bloei en ondergang van die beweging hebben geschreven³.

Een Vlaamse bundeling van al deze bestaande jeugdgroepen in één KA-verband zou enkel kunnen door die bestaande groepen te federeren. Maar alleen — voor wat betreft de studerende jeugd —, mits het wantrouwen tegenover de kerkelijke overheid zou kunnen weggenomen worden. Dat wantrouwen was juist versterkt door de bisschoppelijke veroordeling van het Vlaams-nationalisme in 1925, en door de bisschoppelijke maatregelen om de middelbare scholieren los te weken van het AKVS-bestuur. Dat bestuur versterkte eerder zijn nationalisme en putte kracht uit het sinds 1927 gestarte weekblad *Jong Dietschland*, dat de spreekbuis vormde van de pas afgestudeerde AKVS-leiders.

Met de kritische Vlaamse studentenbeweging contrasteerde nogal de volgzame Waalse katholieke jeugd, die net in 1927 een schitterende ACJB-landdag hield

3. L. VOS, *Bloei en ondergang van het AKVS. Geschiedenis van de katholieke Vlaamse studentenbeweging, 1914-1935*, Leuven (Davidsfonds) 2 dln, 1982.

in Luik, waar niet alleen duizenden jonge arbeiders en boeren, maar ook studenten en scholieren voor hun kerkelijke gezagsdragers defileerden om onder hun bevel „omnia instaurare in Christo”. Dit contrast deed opnieuw „de brandende vraag” rijzen: eenmaking der Vlaamse katholieke jeugd. Vicaris-generaal Jansen van het aartsbisdom riep proosten van katholieke sociale werken en priesters die zich met jeugdwerk bezighielden samen. De nieuwe KA zou een naar stand gespecialiseerde structuur krijgen en de standsjeugdorganisaties (KAJ en Boerenjeugd bestonden al) zouden er de steunpilaren van worden. Dit ondanks een hevige campagne in de Vlaams-nationalistische pers, die deze KA-formule beschouwde als „verpolitiekt” KA, en die liever — net zoals Picard — een „puur kerkelijke” KA zou hebben gezien. Ook slaagden de Vlaamse proosten er in april 1928 in van aartsbisschop Van Roey gedaan te krijgen — zij het met enige tegenzin van zijn kant en tot nog groter ongenoegen van mgr. Picard —, dat de Vlaamse koepel — het Jeugdverbond voor Katholieke Actie (JVKA) — geheel onafhankelijk zou staan van de Franstalige ACJB. De bezegeling van die beslissing en het bewijs van zijn bestaan leverde het JVKA door in augustus 1928 een grote „Schouwdag” te organiseren in Antwerpen⁴.

Die dag bracht weer problemen in het studentenmilieu. In de meeste provincies waren daar ook de studentenbonden op uitgenodigd, al was er nog geen akkoord tussen de JVKA-top, die enkel niet-politieke groepen wilde toelaten, en het AKVS-bestuur, dat vasthield aan zijn Vlaams-nationalisme en ontkende dat dit als ‘politiek’ viel te kwalificeren. In West-Vlaanderen waren de studentenbonden niet uitgenodigd, omdat Dubois met een nieuwe beweging wilde starten, die zich niet zou inschakelen in de Vlaamse Beweging, maar onder kerkelijk hiërarchische leiding zou mikken op „Vlaanderen hernieuwen in Christus”.

De Westvlaamse proost Karel Dubois — die volgens een eigen stereotypering van bisschop Waffelaert de opdracht had gekregen „de studenten te leren vechten voor het geloof” — werkte die lijn verder uit tot het zgn. Westvlaamse standpunt. De KSA zou er „door-Vlaams van geest”, maar „zuiver kerkelijk strijdend” zijn. Dat standpunt werd ook gehandhaafd, nadat vanaf 1929 bisschop Lamiroy — eerst als coadjutor, vanaf 1931 als volwaardig bisschop — de zaak van dichtbij ging volgen.

In de bisdommen Gent en Luik (waartoe Limburg behoorde) daarentegen werd de nieuwe KSA een omvorming van de bestaande Vlaamse studentenbeweging en was dus zowel Vlaams strijdend als kerkelijk. In het aartsbisdom (de

4. Zie over het ontstaan van JVKA en de discussie over de koers van de KA behalve het boek vermeld in noot 3 ook L. Vos ‘Het dubbelspoor van de Katholieke Actie tijdens het interbellum’ in M. DE VROEDE & A. HERMANS, *Vijftig jaar Chiroleven. 1934-1984*, Leuven (Kadoc-Universitaire Pers) 1985, p. 29-52.

provincies Brabant en Antwerpen) zou de KSA pas vanaf 1932 worden georganiseerd, en bleef AKVS het langst invloed hebben in de studentenbonden. De tegenstelling tussen Dubois' standpunt en dat van Oost-Vlaanderen en Limburg was vergelijkbaar met de tegenstelling tussen Picards keuze voor een algemene puur-kerkelijke KA en Cardijns sociaal-gedifferentieerde KA.

Had Dubois in 1928 zijn richting misschien vooral uit praktische overwegingen gekozen om een openlijk conflict met het AKVS — waarvan hij een paar jaar eerder nog gouvbestuurslid was — uit de weg te gaan, en tegelijk de bisschop en de Westvlaamse gelovigen niet te verontrusten met flamingantische actie? Waarschijnlijk. Maar in elk geval verkondigde hij vanaf het aantreden van bisschop Lamiroy het pure KA-concept ook uit overtuiging. Op aansporen van de nieuwe bisschop en onder invloed van de opkomende anti-liberale geest verruimde hij in de jaren dertig geleidelijk het „puur kerkelijke” concept zodanig, dat weldra geen enkele levenssfeer er nog buiten viel. Zo kon hij vanaf 1932 — maar dat was al na de Romebedevaart — openlijk het AKVS aanvalen en tegelijk blijven beweren dat zijn KSA van meet af aan steeds op hetzelfde standpunt was blijven staan. Globaal bekeken: als er ooit ergens één KA-beweging bestaan heeft die „nihil sine episcopo” deed, dan was het wel deze Westvlaamse KSA van Dubois. In andere bisdommen bleef een grotere ruimte bestaan buiten het directe kerkelijke gezag.

De Romebedevaart van 1931 lag op het snijpunt van al deze spanningsvelden: ze was voor de Westvlaamse en Limburgse KSA een stimulans voor hun werking in een fase die Dubois zelf typeerde als die van „verovering”, ze gaf nieuwe hoop aan de voorstanders van een unitair Belgische KA en bood een aanknopingspunt voor anti-vlaamsgezinde Franstalige katholieken om niet enkel het politieke Vlaams-nationalisme, maar ook de cultuur-nationalistische vlaamsgezindheid te verwerpen, ze gaf kansen aan hen die een pure katholieke actie zonder bijkomende Vlaamse of sociale doelstellingen wilden zien ontstaan, ze sterkte het antiklerikalisme van Vlaams-nationalisten die vonden dat na de bisschoppen nu ook de paus zijn boekje te buiten ging door aan politiek te doen. Kortom: de bedevaart met haar dramatische ontknoping was een kristallisatiepunt waarbij de gelederen zich sloten langsheen de taalgrens, en een bezinningsmoment dat bij kerkelijke verantwoordelijken de voorzichtigheid tegenover politieke dimensies in de KA-organisaties deed groeien.

Het Vlaamse perspectief: enthousiasme en naïviteit

Aan de zijde van de organisatoren overheersten enthousiasme, idealisme en naïviteit. Nadat Dubois erin geslaagd was in september 1928 op een eerste gowdage „een 250 wantrouwige studenten” te Roeselare samen te brengen,

in februari 1929 het eigen tijdschrift *Hernieuwen* (tot oktober 1932 enkel voor Brugge) te lanceren en in de zomer van 1929 150 deelnemers mee te krijgen op een Lourdesbedevaart, kon hij 500 deelnemers samenkrijgen op een als paushulde opgevatte tweede goudslag te Roeselare. Daar had Dubois evenwel moeite om er vuur in te brengen. Dat kwam er pas, toen hij na een toespraak van de Nederlandse pater Molkenboer de Grootnederlandse snaar betokkelde: „Het Zuiden reikt de hand aan het Noorden: wij staan verbonden in de gemeenschappelijke band voor de Roomse Moederkerk”. En nog meer, toen hij — in een plotse opwelling en als apotheose bij het wegebben van de geestdriftige toejuichingen — eraan toevoegde: „Gedurende dit verlof trekken we naar Lourdes ... over twee jaar over de Pyreneeën naar Rome!”. Het enthousiasme van de aanwezigen was overweldigend. „Iedereen verschoot ervan — commentarieerde Dubois — niet het minst de algemene proost die zonder verdere bedenking de gedachte gelanceerd had”⁵.

De volgende twee jaar stonden helemaal in het teken van de voorbereiding. Die gebeurde op twee niveaus. Propaganda aan de basis, organisatie en contacten aan de top. De propaganda gebeurde maandelijks in *Hernieuwen*, maar ook continu in de colleges met het lanceren van spaarboekjes, het opbouwen van een Romefonds dat gevoed werd door giften van scholieren, door toneelopvoeringen van seminaristen uit de sectie filosofie te Roeselare en door een Rome-tombola.

Om de reis praktisch voor te bereiden trokken Dubois en Philips in de paasvakantie 1931 naar Rome, waarbij ze onderweg logies en maaltijden regelden (maar ook misgelegenheid zochten voor de begeleidende priesters) en in het Vaticaan werden ontvangen eerst door Mgr. Pizzardo, de verantwoordelijke voor de KA, en daarna in privé-audiëntie door Pius XI zelf. Van de paus en zijn staatssecretaris Pacelli kregen ze de toezegging dat de goudslag zou kunnen gewijd worden en dat de paus — voor de missie bestemde — geschenken zou willen aanvaarden. Volgens Dubois besloot de paus de audiëntie met de boodschap: „Tot weerziens, mijn goede vrienden ... zegt aan de studenten uit Vlaanderen dat zij in september op het Vaticaan uiterst welkom zullen zijn”⁶.

De organisatoren bezochten ook de Belgische Ambassade in Rome en wisselden er van gedachten met ambassade-attaché Charles Meeus, die hen geruststelde dat in Vaticaanstad zelf de vlaggen mochten ontrold worden — zij het niet in fascistisch Italië —, maar ervoor waarschuwde een Leeuwevlag mee te brengen, omdat die zou kunnen worden geïnterpreteerd als een uiting van

5. K. DUBOIS, *o.c.*, p. 7-8.

6. K. DUBOIS, *o.c.*, p. 10.

antibelgicisme. Toen Dubois en Philips daarover wat terughoudend deden, wekte dat zijn argwaan, maar hij ging er niet verder op in. De organisatoren zochten overigens nadien geen contact meer met de ambassade.

Teruggekeerd in Vlaanderen, zette Philips — die in Rome gestudeerd had — zich aan het schrijven van een reisgids en werkte verder aan de praktische organisatie. Hij kwam daarbij in aanvaring met Franstalige KA-kringen. Al in februari was beslist dat het reisagentschap Onabelt de materiële organisatie zou verzorgen, een keuze die enige wrevel had opgewekt bij het reisagentschap Dux van de Franstalige KA in Leuven, dat zich gepasseerd voelde. De wrevel werd versterkt door kritiek waartoe Philips zich geroepen voelde, nadat Mgr. Picard de Luikse groot-seminaristen had opgeroepen zich in te schakelen in de ACJB. Reden tot spanning was ook dat Franstaligen in het algemeen de indruk hadden dat KA en Vlaamse Beweging de facto niet zo duidelijk van elkaar gescheiden waren — wat in het geval van de Limburgse bisschoppelijke (maar ook) Vlaamse studentenbeweging zelfs principieel ook het geval was.

Intussen had Dubois het huis English in Brugge de opdracht gegeven een gouwvlag te ontwerpen. Boven een rij Westvlaamse stadswapens stond een Witte Kaproen met zwaard en leeuweschild aan zijn zij, pal overeind in de stormwind. Tegen een azuurblauwe lucht hield hij het pauselijke vaandel hoog. Op de kim doemden de witte silhouetten op van — links — de Sint-Pieterskerk in Rome en — rechts — de Westvlaamse kerktorens. Het vaandel bracht duidelijk de bovenaan aangebrachte boodschap: „West-Vlaanderen aan Christus”. Maar anderzijds verwees het, qua concept en stijl, duidelijk naar de gildevlaggen van de Vlaamse studentenbonden, Vlaamse leeuw inclusief⁷.

Later heeft Dubois sterk onderstreept dat hij op de gowdag van 13 augustus 1931 — amper drie weken voor het vertrek — voor het eerst zeer duidelijke taal sprak inzake de KSA-houding tegenover het kerkelijk gezag: hij had het toen over de noodzaak van „kinderlijke gehoorzaamheid tegenover de bisschop zonder restrictie en zonder distinctie” en verklaarde: „Waar de bisschop spreekt, daar volgt de KSA. Wie daar niet mee akkoord gaat, verlate de rangen”. Tegen de achtergrond van de sterke antiklerikale stroming die jarenlang bij de Westvlaamse katholieke studerende jeugd had geleefd was dat sterke taal, en dat Dubois zulk een toon durfde aanslaan wees erop dat er bij de jongere generaties scholieren geleidelijk een kentering optrad. Dat de KSA daartoe had bijgedragen en zeker niet zelf van „opstandigheid” kon beschuldigd worden was evident⁸.

7. Op de kaft van de brochure uitgegeven door KSA-Noordzeegouw, *Laat de vlag vertellen het verhaal van de wind* (Roeselare) 1985, vindt men een mooie kleurenreproductie van de naar Rome meegenomen gouwvlag.

8. K. DUBOIS, *o.c.*, p. 11. Over de sfeer in West-Vlaanderen voor en na de veroordeling van 1925 zie L. GEVERS & L. VOS, *Dat volk moet herleven. Het studententijdschrift De Vlaamsche Vlagge. 1875-1933*, Leuven (Davidsfonds) 1976.

In een telegram aan de paus, één week voor het vertrek, betuigde de bedevaartleiding haar vreugde dat ze weldra in Rome haar trouw aan de paus zou kunnen uitdrukken. Het „Welkom”-antwoord kwam toe op 30 augustus bij Dubois en Lamiroy, namens Pius XI ondertekend door kardinaal Pacelli. Er was immers voorzien dat Lamiroy zou meegaan. Was dat inderdaad gebeurd zoals voorzien, dan zou de zaak wellicht een ander verloop hebben gekend, maar om een onbekende reden zegde de bisschop-coadjutor op 29 augustus zijn deelname af. Als ‘plaatsvervangend hoogwaardigheidsbekleder’ vonden de organisatoren enkel kanunnik Postelmans, een professor aan het grootseminarie van Luik, en dit hoewel kanunnik Karel Cruysberghs — toen vice-rector van de KU Leuven, maar tot januari 1929 nog algemeen proost van het JVKA — Philips uitdrukkelijk had gewaarschuwd: „Het is duidelijk dat een bisschop moet meegaan. Een kanunnik heeft te Rome niets in de pap te brokken”⁹.

Intussen had Dubois natuurlijk geprobeerd ook deelnemers uit andere provincies dan West-Vlaanderen mee te krijgen, wat uiteindelijk vooral zou lukken voor Limburg, waar KSA-proost Philips er zich helemaal achterzette, maar in de bisdommen Gent en Mechelen, waarvoor respectievelijk patronaatsproost Jozef Bloquaux en seminarieprofessor Leo de Kesel verantwoordelijk waren, werd maar matig gereageerd. Uiteindelijk namen er 662 leerlingen en studenten deel, waarvan 330 uit West-Vlaanderen, 200 uit Limburg, 100 uit Antwerpen en Brabant en 32 uit Oost-Vlaanderen¹⁰. Ze waren vergezeld van 50 seminaristen en 94 priesters, maar niet van een bisschop of monseigneur, wat bij een communicatiestoornis of een ongelukkige samenloop van omstandigheden zou kunnen worden geïnterpreteerd alsof de bedevaarders op eigen initiatief en „sine episcopo” op stap waren.

Het Romeinse perspectief: voorzichtigheid en wantrouwen

Terwijl in Vlaanderen de deelnemers al maanden droomden van die uitzonderlijke reis en „heerlijke” bedevaart, lag men intussen in Rome helemaal niet wakker van wat zou komen. Er arriveerden daar dagelijks kleinere en grote bedevaarten, er was de routine van audiënties en pontificale missen, en hoewel in Vlaanderen „het thuisfront” in *De Standaard* de verslagen van de reis volgde, was de Vaticaanse publieke opinie zich van geen Vlaamse studenten bewust. Enige aandacht ging daar wel uit naar de grote bedevaart van de Vlaamse en Franstalige Kajotsters, die onder leiding van Jozef Cardijn met

9. Zo schreef Cruysberghs aan Philips op 28 augustus 1931, een paar dagen voor het vertrek: geciteerd door R. BOUDENS, *o.c.*, p. 89, n. 46.

10. Cijfers in *De Standaard*, 18.9.1931. R. BOUDENS, *o.c.*, p. 74 vermeldt 669 ingeschrevenen waarvan 666 effectief de reis meemaakten.

1500 deelnemers hartelijk door de paus was ontvangen, en die ten einde liep toen de Vlaamse studenten toekwamen. Maar het was pas op het moment van aankomst — zondagavond 6 september — dat zelfs belangstellende Belgen die in Rome woonden, zich realiseerden dat er na de kajotstersbedevaart nog een Belgische bedevaart kwam.

Een van hen was de Brugse jezuïet Robert Fraeys de Veubeke, econoom op het generalaat van de jezuïeten te Rome, afkomstig uit een aristocratische familie en steeds achterdochtig tegenover flamingantisme. Hij stelde zich graag ten dienste van landgenoten die de eeuwige stad bezochten, en ging er prat op goede contacten te hebben in het Vaticaan voor het regelen van audiënties. Toen hij op 6 september de massa-manifestatie van de VKAJ-JOCF bijwoonde en Cardijn hem vroeg mee te gaan naar het station om de speciale trein met Vlaamse studenten te verwelkomen, voelde hij zich gekrenkt omdat hij niet was gecontacteerd. Toen de trein was aangekomen, werd Fraeys ten tweeden male onaangenaam getroffen door het feit dat de studenten op het perron „d'une façon provoquante” de Vlaamse Leeuw zongen. Een bedevaarder sommeerde hem zelfs het hoofd te ontbloten, iets wat Fraeys, verontwaardigd over zoveel onbeschaamdheid, vierkant weigerde¹¹.

In de uren die volgden besprak hij het voorval eerst met Cardijn, concludeerde daaruit dat er „extremistische elementen” onder de bedevaarders waren, en deelde dat daarna mee aan Mgr. Mella, die als plaatsvervanger optrad voor zijn chef Mgr. Caccia, Maestro di Camera op het staatssecretariaat. Bij diens terugkomst op maandag 7 september werd hem wellicht het verhaal verteld. Het is waarschijnlijk dat Caccia op zijn beurt staatssecretaris Pacelli informeerde. Toen Philips en Dubois op die maandagochtend zich op het staatssecretariaat aanmeldden, was dat bericht echter nog niet doorgekomen, en leek alles nog in orde.

Toen Pacelli het gerucht hoorde deed hij wat elke staatssecretaris zou doen: hij contacteerde — waarschijnlijk in de late ochtend van maandag 7 september — de Belgische ambassade bij het Vaticaan om meer uitleg te vragen over die curieuze bedevaart. Of misschien had intussen die ambassade zelf al contact gezocht. Daar nam immers op dat ogenblik ambassade-attaché Charles Meeus alleen de dienst waar. De sfeer was er zeer Belgisch en anti-vlaamsgezind: ambassadeur van Ypersele de Strihou had zelfs bij een eerdere gelegenheid tegenover de paus te kennen gegeven dat de Belgische bisschoppen wel wat kortdater tegen het flamingantisme zouden moeten optreden. Toen Meeus werd opgebeld — of toen hij 's morgens in de *Osservatore Romano* van 7-8 september over een bedevaart las waarvan de deelnemers „il Leone di Fiandra” als

11. Gegevens over de Romeinse kringen komen uit R. BOUDENS, *o.c.*

een „canto nazionale” zongen —, hoorde hij wellicht belletjes rinkelen. Hij herinnerde zich nu het bezoek van Dubois en Philips in april en hun opmerkingen over leeuwevlaggen, en sloeg alarm.

Het is ook mogelijk dat het initiatief van Meeus zelf uitging, omdat hij misschien zopas een rapport had gekregen van Mgr. Edouard Devoghel, sinds 1929 de kerkelijke raadgever bij de Belgische ambassade te Rome. Deze voormalige leraar aan het klein seminarie te Sint-Truiden was een fervent anti-flamingant en al sinds 1907 medewerker aan de rechtse Belgisch-nationalistische krant *La Nation Belge*. Hoewel de enige verwijzing naar dit rapport te vinden is in een belangrijke nota over de achtergronden van de bedevaart, gevonden bij de papieren Logghe in het ACW-archief van Brugge, en de (onbekende) auteur ervan uitdrukkelijk stelt geen ander bewijs te hebben voor wat betreft het rapport-Devoghel dan de bevestiging van zijn informant, is het bestaan ervan niet onwaarschijnlijk¹².

Tijdens een ziekteverlof in Limburg zou Devoghel een nota gekregen hebben, opgesteld door ACJB-proost Picard, waarin de extremistische en opstandige mentaliteit van de Vlaamse studerende jeugd in het algemeen en van de bedevaarders in het bijzonder, werd geschetst, wat gezien de vijandige houding van Picard tegenover de Vlaamse KA niet verrassen kan. Een bijzonderheid was dat hij ook melding maakte van een opmerking van kardinaal Van Roey, die tijdens de manifestatie van de ACJB te Brussel op 30 augustus 1931 er zijn spijt over had uitgedrukt tegenover iemand naast hem op de eretribune, dat de Vlaamse jeugd nu ook niet meedefileerde. Verwerkt tot een eigen tekst zou Devoghel deze gegevens hebben toegestuurd aan Meeus, die ze dan verder aan het staatssecretariaat zou hebben doorgespeeld. Als dit rapport heeft bestaan, zou het bv. kunnen verklaren waarom de paus in zijn toespraak uitdrukkelijk verwees naar de Brusselse manifestatie van 30 augustus, die toen nog maar een week eerder had plaatsgevonden.

Pacelli hoefde zich niet uitsluitend op de Belgische ambassade te verlaten om de houding van het Vaticaan tegenover de bedevaart te bepalen. Hij kon ook informatie inwinnen bij de pauselijke nuntius in Brussel, Mgr. Micara, die gewoonlijk vooraf een introductiebrief schreef aan het staatssecretariaat om bedevaarten uit België aan te kondigen. Op die 7 september tegen de middag constateerde Pacelli evenwel dat er voor de intussen aangekomen studentenbedevaart vooraf geen aankondiging uit de Brusselse nuntiatuur was toegekomen. Dat kon ook moeilijk, omdat de organisatoren de nuntius eenvoudig hadden

12. De getypte tekst droeg als titel *De gebeurtenissen voor de bedevaart van de Vlaamse studenten naar Rome*, was niet gedateerd, en berust in het ACW-Archief te Brugge. Een fotocopy ervan werd ons in oktober 1978 bezorgd door drs. A. Osaer, waarvoor onze dank. We stelden de tekst ter beschikking van prof. Boudens voor zijn artikel.

gepasseerd: hij wist niet eens dat de bedevaart plaats had. Voor Pacelli was het ontbreken van die brief een reden te meer om op zijn hoede te zijn.

Helemaal louche vanuit de Vaticaanse gezichtshoek werd het, toen men op het staatssecretariaat de mogelijkheid begon te overwegen dat de studentenbedevaart misschien wel een „wilde” bedevaart zou zijn, die buiten het weten van de kerkelijke overheid in België was opgetrokken, met als geheime agenda ze te gebruiken als legitimering voor een werking die in België door de bisschoppen werd afgekeurd. Was het inderdaad niet zo, dat geen enkele bisschop de bedevaart vergezelde en dat „de hoogste in rang” een seminarieprofessor-kanunnik was? En dat er bovendien vanwege het Belgische episcopaat ook geen officiële aankondiging op het Vaticaanse staatssecretariaat was toegekomen? Dat was — vanuit onze gezichtshoek — niet zo verwonderlijk, omdat we weten dat tot een paar dagen voor het vertrek bisschop Lamiroy nog persoonlijk zou meegegaan zijn, wat een schriftelijke aanbeveling overbodig maakte, maar voor Pacelli en zijn medewerkers die daar niets van wisten, was het ontbreken van elk papier het definitieve ‘bewijs’ dat er iets niet in de haak was in de verstandhouding tussen de bedevaarders en hun bisschoppen.

Er was nog een laatste test mogelijk, enkel om zeker te zijn. Er was afgesproken dat de organisatoren van de bedevaart nog zouden terugkomen voor praktische regelingen i.v.m. de audiëntie. Het staatssecretariaat kon dus nog uitleg vragen aan de betrokkenen zelf. Toen wat later — nog altijd op 7 september — de Limburgse priester Meunier namens Philips opdook bij Mgr. Caccia, werden hem twee vragen voorgeschoteld: of hij een schriftelijke aanbevelingsbrief van het episcopaat kon voorleggen, en welke de symbolen waren op de vaandels die de studenten bij zich hadden. Toen hij op de eerste vraag moest bekennen dat er geen brief was en op de tweede dat er inderdaad ook leeuwevlaggen bij waren, had het staatssecretariaat morele zekerheid: het ging hier om een valstrik.

Wat toen in die kringen als scenario circuleerde, vernemen we uit een brief die Marcel Meeus een paar weken later schreef: men dacht dat Philips en Dubois door „sans tambour ni trompette” en onaangekondigd in Rome aan te komen en dan een audiëntie aan te vragen het Vaticaan wilden verrassen: zij zouden hun hulde-adres aan de paus aflezen, de Vlaamse Leeuw zingen, de Vlaamse vlaggen laten wijden en naar huis terugkeren met de boodschap dat de paus hun Vlaamse vaandels — en ipso facto ook de Vlaamse Beweging — gezegend, dus goedgekeurd had, en ze zouden dat gebruiken als wapen tegen de bisschoppen om hun eigen weg te gaan¹³. Het scenario was niet zo gek: zelfs Albrecht Rodenbach had destijds al een brief naar de paus geschreven om ge-

13. Charles Meeus aan Joseph Meeus d.d. 21.9.1931; bij R. BOUDENS, *o.c.*, p. 90, n. 49.

lijk te krijgen. Maar waren dit dus niet de kerkgetrouwe en gehoorzame jongens waarvoor ze zich uitgaven?

De paus of zijn medewerkers hebben het wellicht nog eens uitdrukkelijk gevraagd aan Cardijn, toen die toevallig dezelfde dag — 7 september — op privé-audiëntie kwam. Wat hij geantwoord heeft weten we niet, maar het lijkt logisch dat hij hetzelfde vertelde wat hij eerder aan Fraeys had verklaard: dat zal wellicht eens te meer tot de conclusie hebben geleid dat er bij de bedevaarders ook extremistische elementen waren.

De Mechelse aartsbisschop en de paus van Rome

Bij Pacelli en Pius XI groeide de overtuiging dat zij niet in de val mochten trappen die zo duidelijk voor hen gespannen was. Ze zouden proberen één lijn te trekken met het episcopaat. Over wat die lijn moest zijn bestond wel duidelijkheid. Ten eerste had tien jaar eerder de vorige paus Benedictus XV op verzoek van Mercier een brief geschreven aan de Belgische gelovigen waarin hij betreurde dat de Vlaamse kwestie de eendracht onder de burgers ondermijnde en het prestige en het apostolaat van de clerus aantastte, en waarin hij er daarom op aandrong dat de clerus, zowel de seculiere als de reguliere, zich in denken en handelen zou conformeren aan de richtlijnen van de bisschop. Het „nihil sine episcopo” was ook toen al aanwezig¹⁴. Ten tweede waren er de gezamenlijke stellingnamen van het Belgische episcopaat in 1925 tegen het Vlaams-nationalisme en in 1930, bij het Belgische eeuwfeest, tegen het separatisme en voor de eenheid van het Belgische vaderland. Ten derde was er de informatie die Pacelli en Pius XI kregen over de toestand in België. Zowel de Belgische ambassade, de Brusselse nuntiatuur als — wellicht ook — aartsbisschop Van Roey zagen de Vlaamse Beweging vooral als een gevaar voor de katholieke en Belgische eenheid, en als een uiting van opstandigheid tegen het gezag. Een beeld dat bevestigd werd door de persinformatie over België die in het Vaticaan immers vooral via Franstalige anti-vlaamsgezinde kranten binnenkwamen.

Er was wellicht nog meer. De al geciteerde tekst uit het ACW-archief te Brugge meldde — deze keer zonder restricties inzake betrouwbaarheid —, dat „kardinaal Van Roey enkele dagen voor de aankomst der bedevaart, een brief heeft geschreven naar Rome waarin hij de Paus gevraagd heeft, niet van de bedevaar-

14. Over de houding van het Vaticaan tegenover de Vlaamse Beweging zie R. BOUDENS, *Een Vaticaanse visie op kardinaal Mercier in de jaren 1917-1918*, in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, 50 (1991) 1, p. 28-44; en ID., *Het Vaticaan ende Vlaamse beweging in de jaren 1919-1921*, in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, 50 (1991) 2, p. 102-116.

ders slecht te ontvangen, maar ter gelegenheid van hun bezoek een extra vermaning te geven aan de Vlaamse studenten, waarvan velen de leiding van de bisschoppen niet wilden volgen". Heeft Van Roey inderdaad zo'n schrijven aan de paus gericht — en ik vind het zeer aannemelijk dat hij het gedaan heeft —, dan waren alle andere signalen die op het staatssecretariaat aankwamen plots alleen maar „bijkomende indicaties" voor de juistheid van Van Roey's verzoek en moeten ze de paus nog versterkt hebben in zijn resoluut optreden. Dat is dan resoluter geworden dan Van Roey eigenlijk bedoeld had.

Uiteindelijk was het immers Pius XI zelf die moest beslissen wat hij met de Vlaamse studenten zou aanvangen. Tegen de hoger geschetste achtergrond kwam hij op de avond van 7 september — op het ogenblik dat de studentenbedevaarders in het Colosseum een toespraak van Cardijn aanhoorden — tot de conclusie dat hij onmogelijk de vlag kon wijden en de hulde niet zonder meer in ontvangst kon nemen. Hij besloot — mogelijk gevolg gevend aan Van Roey's wenk — de „opstandige" bedevaarders wel te ontvangen maar kort en zonder de aanvankelijk voorziene plechtigheden, en dus de audiëntie te vervroegen van 17 naar 12 uur, het gebruikelijke tijdstip voor kleinere audiënties. Het gevolg was dat de Antwerpse scholieren die een uitstap deden naar Napels, de audiëntie zouden missen. Op dinsdagvoormiddag 8 september, toen Philips zelf tot bij Mgr. Caccia kwam om een en ander op te helderen en de tekst van het hulde-adres aan Pius XI ter goedkeuring voor te leggen, kreeg hij het besluit van de paus te horen. Hij vernam ook dat de leiding niet apart zou ontvangen worden, dat de geschenken niet mochten overhandigd worden en dat er geen vlaggen waren toegelaten.

Pius XI wilde hen blijkbaar toch ontvangen om zo de kans te krijgen persoonlijk en rechtstreeks een paar waarheden te zeggen, waarvan hij hoopte dat ze zouden doordringen. Die boodschap was weloverwogen en uitdrukkelijk gewild, want — zoals hij later aan nuntius Micara toevertrouwde — volgde hij persoonlijk de evolutie van het flamingantisme en zag met spijt „ses effets déplorables sur la mentalité et le caractère d'une jeunesse catholique dont les qualités foncières sont connues par une longue tradition" — en dus wilde hij nu diezelfde jeugd vermanen: „werk samen met de Franstaligen en gehoorzaam blindelings uw bisschoppen"¹⁵. De paus van Rome zat daarmee op de golflengte van de Mechelse aartsbisschop en zijn toespraak sloeg in, al zegde

15. Uit een rapport van ambassadeur van Ypersele de Strihou, d.d. 31.10.1931 geciteerd bij R. BOUDENS, *o.c.*, p. 102, n. 95. Zie ook de brief d.d. 10.11.1931 geciteerd p. 103, n. 97 waarin van Ypersele mededeelt dat de paus hem zei over de bedevaart: „Quand on (Pacelli) m'a dit que ces jeunes gens venaient à nous avec des drapeaux qui n'avaient pas été admis aux funérailles du Cardinal Mercier, j'ai fait éloigner ces emblèmes. Le moins qu'on puisse exiger c'est le respect envers les morts".

hij wellicht meer dan Van Roey wilde. Het effect was echter anders dan hij had verwacht.

Roma locuta, causa finita?

De toehoorders begrepen het niet. Zij volgden al blindelings hun bisschop, konden er niets aan doen dat in België de KA-structuren per taalgroep apart werkten en zagen hun — door hun KA-inzet getemperde — vlaamsgezindheid juist als een vliegwiel van idealisme dat perfect te combineren viel met kerkelijke trouw en diepe godsdienstigheid. De pauselijke boodschap leek eerder op de maat gesneden van het „opstandige AKVS”. Het moest dus zijn dat de paus verkeerd was voorgelicht over wie zij waren en wat zij wilden. Het moest alles een „tragisch misverstand” zijn — een term die weldra aan Vlaamse kant een geijkte formule werd — en dus poogde de leiding opnieuw gehoor te vinden in het Vaticaan om uitleg te geven. Op donderdag 10 september — dag van het vertrek — hadden Dubois en Philips op de valreep een gesprek met Mgr. Caccia, met Mgr. Ottaviani, substituut van het staatssecretariaat, en ook met staatssecretaris kardinaal Pacelli. Ze overhandigden een brief voor de paus die ze de nacht voordien hadden opgesteld, en klampten zich vast aan de mededeling van de staatssecretaris „dat de zaak opnieuw zou moeten onderzocht worden”. Philips ventileerde daarna zelfs het gerucht dat de paus bereid zou zijn geweest tot „eerherstel”.

Maar „het misverstand” en „het eerherstel” bestonden vooral in het hoofd van de bedevaarders en hun sympathisanten. Pacelli heeft er niet over gesproken en de *Osservatore Romano* herhaalde zonder meer de pauselijke verwijten en vermaningen. Ook later is er nooit enige schuldbekentenis of eerherstel van het Vaticaan gekomen, eenvoudig — denk ik — omdat de paus ervan overtuigd was juist te hebben geoordeeld en goed te hebben gehandeld. Zijn opstelling was wellicht mee ingegeven door zijn bewondering voor Mercier, wiens visie op de Vlaamse Beweging al tijdens zijn leven niet meer met de sociologische realiteit overeenstemde en in 1931 helemaal onacceptabel was. Wellicht nog minder dan de Franstalige Belgen waren Pius XI en zijn Vaticaanse omgeving er zich van bewust hoe sterk de tweeledigheid van België was toegenomen sinds de Eerste Wereldoorlog. Het was een illusie te denken dat de vlaamsgezindheid in katholiek Vlaanderen kon worden afgewezen. Toen 's avonds van diezelfde donderdag de bedevaarttrein Rome verliet op weg naar huis, zongen de deelnemers het Magnificat en het Evviva, maar natuurlijk ook een (koppig?) „Ze zullen hem niet temmen”.

Terwijl men kan begrijpen dat de paus de realiteit niet kende, had men dat van de Franstaligen in België mogen verwachten. Maar uit de Franstalige publieke reacties kwam enkel tot uiting dat ze die realiteit in Vlaanderen ofwel

niet kenden, ofwel niet wilden kennen. Voor de Franstalige Belgische pers, zowel de Belgisch-nationalistische als de katholieke, was — nu Rome had gesproken — de Vlaamse kous af. Zij wilden niet inzien dat sinds de Eerste Wereldoorlog de Vlaamse cultuur onomkeerbaar een zelfstandige realiteit was geworden, en dat die geleidelijk de plaats was gaan innemen van een in het Vlaamse land steeds meer kunstmatig wordende tweetalige Belgische identiteit. Evenmin wensten zij een onderscheid te maken tussen de twee Vlaamse bewegingen die zich doorheen de jaren twintig in een gecompliceerde haat-liefdeverhouding naast elkaar hadden ontwikkeld, nl. een anti-Belgisch politiek Vlaams-nationalisme dat streefde naar separatisme, en een cultuurflamingantisme dat binnen België — en via politieke acties van vooral de christendemocraten — streefde naar eentaligheid van Vlaanderen en gelijkberechtiging voor Nederlands- en Franstaligen. Voor hen was dat alles één pot onvaderlands nat dat „niet alleen naar de vernietiging van de Belgische nationale eenheid” streefde, maar ook „het katholieke geloof en de katholieke tucht in de Vlaamse gewesten van het land” bedreigde.

De dag na de audiëntie al berichtte de Romeinse correspondent Mgr. Devoghel in *La Nation Belge* met genoeg de afstraffing die „les étudiants activistes” van de paus hadden gekregen, en een paar dagen later droeg ook Mgr. Picard zijn steentje bij door in een radiotoespraak de indruk te wekken dat de verwijten van de paus aan de Vlaamse KA welverdiend waren, duidelijk in de hoop dat de bisschoppen de ACJB alsnog tot unitaire Belgisch-nationale koepel voor de KA zouden promoveren. Voor de Franstaligen was er geen „misverstand” geweest. Rome had gesproken. Het flamingantisme moest nu — conform het pauselijke woord — maar eens ophouden. Waarschijnlijk hadden ze inzake „het misverstand” gelijk, en was de visie van de paus op de Vlaamse Beweging conform aan de Franstalige visie van dat ogenblik.

Maar de perspolemie die volgde tussen de Franstalige en Vlaamse pers ging hoe langer hoe minder over het incident te Rome zelf, en dijde steeds meer uit tot een frontale botsing tussen twee groepen katholieken, Franstaligen en Vlamingen, die steeds meer lijnrecht tegenover elkaar kwamen te staan over de vraag of katholicisme en vlaamsgezindheid wel met elkaar vervlochten konden of mochten blijven vanuit een echte *sensus catholicus*. De polemie die vanaf zondag 13 september al — de dag nadat de bedevaarders terug thuis waren gekomen — in alle scherpte uitbrak, duurde voort tot eind november¹⁶. Het

16. Zie o.m. A. ANCKAERT, *Dossier: De KSA-Studentenbedevaart naar Rome. September 1931*, s.d. (1981) 33 p., een in eigen beheer uitgegeven documentatiemap met fotocopiëën van artikels in *De Standaard* (die zelf uitvoerig uit andere bladen citeert). Een overzicht van de persreacties bij R. BOUDENS, o.c., p. 76-77. Dat *De Standaard* op 11.9.1931 in een handige wending de pauselijke toespraak gebruikte als aanknopingspunt voor de stelling dat de Vlaamse verbittering vanzelf zou ophouden als de Belgische overheid tegemoet zou komen aan de Vlaamse eisen, schoot de

was de mooiste illustratie van het feit dat er een totaal andere mentaliteit gegroeid was in beide taalgemeenschappen en dat ze elkaar nauwelijks nog verstonden.

Terwijl voor de Franstalige katholieken de paus de vlaamsgezindheid van de KA in Vlaanderen had veroordeeld, was voor het katholieke Vlaanderen de veroordeling een „misverstand”. Het sloot de rangen, niet tegen de „misleide” paus, maar tegen zijn slechte informanten. De veroordeling door de paus versterkte zelfs de katholieke vlaamsgezindheid, en gaf in elk geval aan de cultuurflamingantische vleugel in de Vlaamse Beweging — die altijd de sterkste was geweest, maar door de Vlaams-nationalisten als „zoetwaterflamingantisme” werd afgeschilderd — een nieuwe combattiviteit.

De stemming in de publieke opinie was zodanig dat de bisschoppen van Brugge, Gent en Luik zich achter de bedevaarders schaarden, en dat Van Roey die dat niet deed — vermoedelijk omdat hij zelf boter op het hoofd had —, zich niet openlijk tegen hen durfde te keren. Toen sommige bisschoppen en de katholieke pers maar steeds bleven eisen dat er opheldering zou komen over de informanten van de paus en aan de aartsbisschop vroegen stappen te ondernemen tot eerherstel, moet hij zich steeds meer in het nauw gedreven hebben gevoeld. In de pers werden als mogelijke „schuldigen” voor de „misleiding” van de paus Mgr. Devoghel en de Belgische ambassade, Mgr. Picard, pater Fraeys en nuntius Micara genoemd. Van Roey niet, maar binnenskamers had zijn koele en afremmende houding tot gevolg dat sommigen begonnen te vermoeden dat hij er ook iets mee te maken had, zoals blijkt uit brieven van Bloquaux en Vandermeulen. Van Roey paste zijn gewone tactiek van „zwijgen dat ge zweet” toe en probeerde tegelijk — samen met nuntius Micara — achter de schermen zoveel mogelijk druk uit te oefenen om de perscampagne die steeds meer officiële instanties in het nauw dreef, te doen stoppen.

Franstalige pers in het verkeerde keelgat. Het werd nog erger door een drukfout die een bepaalde zinsnede moeilijk verstaanbaar had gemaakt (er stond „verantwoording” i.p.v. „verontwaardiging”). *La Libre Belgique* en *La Nation Belge* concludeerden daaruit dat *De Standaard* had gepleit „que la Flandre militante vive sous sa propre responsabilité” en besteedden daar twee kolommen anti-Vlaamse commentaar aan. Zonder te verwijzen naar de drukfout, repliceerde *De Standaard* op 14.9.1931 in grote stijl met beschuldigingen van „vervalsing” en „laster”. Toen een paar dagen later de Luikse hoogleraar Edouard Janssens in *La Libre Belgique* van 17.9.1931 alle registers opentrok tegen de Vlaamse Beweging („il est gonflé d'orgueil racique et ulcéré par une haine peu chrétienne”) was het hek van de dam. Voor de Vlaams-nationalistische pers (*De Schelde, De Noorderklok, Vlaanderen*) was de zaak duidelijk: na de bisschoppen stelde nu ook de paus zich op achter België en tegen Vlaanderen. Het incident te Rome was „een drama door België ineengezet” en het zoveelste bewijs van klerikaal machtsmisbruik ten nadele van Vlaanderen.

Rookgordijnen en pijnstillers

Omdat er wellicht geen misverstand was geweest — en omdat de woorden van de paus ook de overtuiging van Van Roey weergaven —, kon er geen rechtzetting komen van Rome. Maar omdat anderzijds de Vlaamse katholieke opinie zo vast overtuigd was van het „misverstand”, moesten er wat rookgordijnen worden opgetrokken. Daarvoor moest vooral nuntius Micara zorgen. Hij organiseerde onmiddellijk na de bedevaart een vriendelijke ontvangst van achtereenvolgens Philips, Lamiroy en Dubois, en nodigde laatstgenoemde in oktober 1931 nog eens uit op de nuntiatuur, waar hij hem vroeg in de paasvakantie een gouwdag te houden, waar de nuntius zelf de hoogmis zou zingen en de feestzitting voorzitten. In februari 1932 werden afgevaardigden van het hele JVKA verwacht op een receptie in de nuntiatuur ter gelegenheid van de tiende verjaring van het pontificaat van Pius XI. Dubois en de Westvlaamse KSA-gouwleiding — die er bij gebrek aan een eigen uniform in Zoeaven-tenue verscheen — waren speciaal uitgenodigd. Tenslotte kwam de nuntius naar de KSA-gouwdag te Brugge op 31 maart 1932, de eerste gouwdag waar de fameuze Rome-gouwvlag in het openbaar verscheen.

Dat Dubois niet doorhad dat het daarbij om een rookgordijn ging, bewijst wel zijn verzoek aan de nuntius om alsnog dat vaandel te wijden, iets wat veel deelnemers ook verwacht hadden, toen ze de aankondiging lazen dat Micara aanwezig zou zijn¹⁷. Maar in een vertrouwelijke brief liet Micara aan Dubois een dag voordien weten dat zoiets niet kon, omdat het een ongewenste dubbelzinnigheid kon doen ontstaan, die niet in Dubois' belang zou zijn. De dag moest uitsluitend een demonstratie zijn van katholieke trouw aan de paus. De KSA mocht dus enkel marcheren voor geloof en kerk¹⁸.

Dubois en Lamiroy begrepen de wenk en kozen eieren voor hun geld: Lamiroy wijdde 's morgens op het bisdom het vaandel dat tijdens de pontificale mis discreet werd opgesteld in het koor, en spraken er niet meer over. Het Vaticaan

17. De aankondiging in *Hermieuwen*, 4 (april 1932) p. 113-115 sprak met geen woord over de vlag.

18. Micara aan Dubois d.d. 29.3.1932 (twee dagen voor de gouwdag) met vermelding „Confidentiel”: de dag moest zijn oorspronkelijk karakter bewaren „c'est à dire, exclusivement catholique d'attachement et d'adhésion inconditionnée au Pape”. En daarom „je crois de mon devoir de vous prier de laisser de côté la bénédiction du drapeau”, want er was gewaarschuwd van verscheidene kanten „entre autres de Louvain” — dat was de ACJB — dat een dergelijke ceremonie „prêterait à une equivoque qu'il faut absolument éviter, et que vous avez le plus grand intérêt à ce qu'elle ne se produise pas”. Pas dan kon de nuntius in alle rust aanwezig zijn „sans crainte qu'on puisse donner à ma présence une signification qu'elle n'a pas et ne pourrait pas avoir”. De dubbelzinnigheid waarvan sprake kon alleen maar zijn dat de indruk zou worden gewekt dat de paus iets van zijn veroordeling terugnam, en dat diende ten allen prijze te worden vermeden. Pap. K. Dubois, map Romebedevaart. Nu in KADOC Leuven.

wenste duidelijk niets aan zijn houding te wijzigen, of wilde althans de zaak niet opnieuw in de aandacht brengen. Anderzijds hield Micara een korte toespraak in (weliswaar onverstaanbaar) Nederlands, wat geweldig gejuich ontlokte, en bevestigde Lamiroy — toen voor het eerst als volwaardige bisschop van Brugge op de gouddag — het mandaat van de KSA. Dat de gouddag besloten werd met zowel het Evviva als de Vlaamse Leeuw leek intussen normaal¹⁹.

Zat eerherstel er niet in, de trouwe gehoorzaamheid van Dubois maakte hem toch opnieuw tot persona grata. Op het telegram dat de deelnemers van de gouddag aan de paus stuurden, kreeg bisschop Lamiroy namens Pius IX een antwoord van kardinaal Pacelli, dat hij in een brief aan Dubois omschreef als „een aanmoedigende goedkeuring van Onzen Heiligen Vader” die „voorzeker voor U de beste beloning” was²⁰. Dubois’ onvoorwaardelijke volgzaamheid tegenover zijn bisschop — die intussen in de Westvlaamse colleges en bij zijn jonge clerus een ware heksenjacht was begonnen tegen de Vlaams-nationalisten die nog contacten onderhielden met het AKVS — bleek eens te meer, toen de KSA-gouwproost op de studiedagen van Tiegem in september 1932 een frontale aanval richtte tegen het AKVS, daarbij volhoudend dat hij geen koerswijziging doorvoerde²¹. Zijn nu doorbrekende KSA startte met een eigen uitgeverij en publiceerde als eerste boek *Pius XI. Tien jaar paus. 1922-1932*, waarvan een luxe-exemplaar met opdracht — samen met de tot dan toe verschenen jaargangen van *Hernieuwen* — aan de paus werd gestuurd. Deze keer kreeg Dubois rechtstreeks een bedankingsbrief van Pacelli, die hem lof toezwaaide voor zijn „wakkere bedrijvigheid” en „apostolische liefde ten bate van de studerende jeugd”²².

Ondanks deze pijnstillers werd de „tragische bladzijde uit de geschiedenis van het katholieke Vlaanderen”, zoals *De Standaard* het gebeuren had genoemd, eigenlijk niet omgedraaid²³. In het ‘heilig jaar’ 1950 trokken wel alle KA-

19. K. DUBOIS, *o.c.*, p. 14-16. L. VOS, *Bloei en ondergang*, II, p. 229-230. Nadien bleef bij velen de overtuiging bestaan dat Micara het vaandel toch gewijd had. Waarom zou hij anders naar Brugge zijn gekomen? Toch niet om zand in de ogen te strooien? Zo ook nog vermeld in J. COCLE, *Visie op KSA*, 1961, p. 8.

20. De tekst van de brief van Lamiroy aan Dubois d.d. 1.6.1932 werd afgedrukt op de eerste pagina van het volgende *Hernieuwen*-nummer. Dubois was er dus wel blij mee. *Hernieuwen*, 4 (juni 1932) 5, p. 225.

21. De sfeer van systematische vervolging in het bisdom Brugge wordt geschetst in L. GEVERS & L. VOS, *Dat volk moet herleven*, p. 272-284. Voor betekenis en belang van de koerswending in Tiegem zie L. VOS, *Bloei en Ondergang*, II, p. 232.

22. Brief van Pacelli aan Dubois, d.d. 10 mei 1933 (fac simile in het Latijn met Nederlandse vertaling) in *Hernieuwen* 5 (juni 1933) 9, p. 474-475, ook weer als eerste bijdrage in het nummer.

23. *De Standaard*, 21.9.1931.

jeugdbewegingen samen per diocees naar Rome, waar ze in een massale audiëntie met enkele vriendelijke woorden in het Nederlands werden verwelkomd door Pius XII. De Westvlamingen waren er ditmaal onder leiding van hun bisschop en de paus praatte even met Lamiroy en Dubois, toen KSA-gouwleider Leo Vanackere de geschenken aanbood. Ze zullen ongetwijfeld hebben teruggedacht aan 20 jaar eerder, toen Pius XII nog staatssecretaris Pacelli was. Een volledig eerherstel was het evenwel niet ²⁴.

Dat zou er pas komen in de jaren tachtig, een geheel andere tijd. Intussen was de KSA in de roerige jaren zestig en zeventig vanuit haar Vlaamse inzet en haar bekommernis om het studierend milieu op vele plaatsen gekomen tot maatschappijkritiek. Discussie over de te volgen koers had geleid tot nauwere samenwerking met VKSJ maar ook tot scheuring en handhaving van autonome provinciale werkverbanden. West-Vlaanderen — KSA-Noordzeegouw —, waar sinds 1962 Eugene Laridon als gowproost een vaste waarde vormde in de leiding, was niet meegegaan in radicale richting, maar had een middenkoers gevolgd tussen traditie en vernieuwing. Noordzeegouw stond daarbij sterk op provinciale autonomie en slaagde erin een bloeiende beweging te blijven ²⁵. Zo was het begrijpelijk dat precies daar, waar trouwens ook in 1931 de helft van alle deelnemers was gerekruteerd, de herinnering aan de Rome-bedevaart bleef bestaan en dat daar de idee groeide om na 50 jaar de bedevaart eens over te doen. Dit keer zouden bedevaarders in privé-audiëntie door Paus Joannes-Paulus II moeten ontvangen worden. De leiding liet zelfs vergeefse nasporingen uitvoeren naar de in 1931 geschonken kelk. Maar er kwam een kink in de kabel: de aanslag op de paus maakte een ontvangst onmogelijk, zodat de bedevaart werd uitgesteld. Maar het werd geen afstel. In augustus 1986 was het eindelijk zover. 55 jaar na de dramatische audiëntie bij Pius XI werd een delegatie van KSA-Noordzeegouw o.l.v. Mgr. Laridon door Joannes-Paulus II in Castel Gandolfo ontvangen, vierde met hem in beperkte kring de eucharistie

24. Verslag van de Brugse Romebedevaart (12-23 augustus 1950) in *Hernieuwen*, 19 (september 1950) 1, p. 8-15. Ook de Limburgse bedevaart (30 juli - 9 augustus 1950) kreeg een verslag in *Hernieuwen* 19 (oktober 1950) 2, p. 72-77, waarin zelfs een foto is opgenomen waarop gowproost Heuschen en gowleider Frans Smeets in gesprek zijn met Pius XII en we daarachter JVKA-proost G. Philips menen te herkennen. Ook hij dacht wellicht terug aan die andere gelegenheid 20 jaar eerder.

25. De geschiedenis van die roerige jaren moet nog worden geschreven, al publiceerde KSA-Noordzeegouw wel een eigen 'historische schets': *Van mensen en dagen en een welig huis. 50 jaar KSA-Noordzeegouw* (Roeselare, s.d.) vooral dl. IV 'Van de studentenrevolte tot vandaag' 1968-78' p. 45-50. Verdere aanzetten bij L. GEVERS, *Honderd Jaar Katholieke Studerende Jeugd. 1884-1984. De geschiedenis van de Hasseltse Jonge Klauwaerts*, Hasselt, 1986, p. 193-227 en bij P. HEYRMAN en R. VAN WASSENHOVE, *De Katholieke Studentenactie te Sint-Niklaas. (1927-1987)*, Sint-Niklaas, 1987, p. 183-248.

(in het Nederlands) en had het genoeg een nieuwe gouvvlag door de paus te zien wijden. De paus kreeg een keramiektegeltje en een blauw-oranje tok, de eigen uniformmuts van KSA-Noordzeegouw. Het „eerherstel” was eindelijk een feit²⁶.

Betekenis

De betekenis van die eerste Romebedevaart lag niet zozeer in het optreden van de paus. Evenmin in de beïnvloeding van die paus door allerlei Franstalige belgicistische kringen of door de aartsbisschop. Veel meer in wat er na de pauselijke veroordeling gebeurde. Namelijk dat een unanieme vlaamsgezinde publieke opinie de veroordeling niet accepteerde, maar ze ging interpreteren als een „misverstand” waaraan zeker niet de consequentie mocht verbonden worden dat vlaamsgezindheid en katholieke actie niet konden samengaan, of dat de Vlaamse KA-groeperingen zich niet apart van de Franstalige zouden mogen organiseren.

Die reactie maakte duidelijk dat er een Vlaams zelfbewustzijn gegroeid was dat niet wilde laten raken aan de Vlaamse eigenheid en dat een veel bredere basis had dan de roerige maar numeriek beperkte Vlaams-nationalistische achterban. Het incident in Rome was de katalysator van dat bewustzijn. Net zoals in mei 1966 de bisschoppelijke verklaring over een voor eeuwig tweetalig te blijven Leuvense universiteit werd afgewezen door een unanieme zelfbewuste Vlaamse opinie, gebeurde dat in 1931, al ging het toen om het recht een eigen Vlaams-katholieke identiteit tot ontwikkeling te brengen los van de Franstalig-Belgische. Evenals in 1966 hadden de kerkelijke autoriteiten de visie der Franstaligen overgenomen en waren ze veroordelend opgetreden tegen Vlamingen. Evenals in 1966 hadden de initiatiefnemers van 1931 niet verwacht dat de Vlaamse publieke opinie zich daar niet bij zou neerleggen. Anders echter dan in 1966 — toen iedereen al maanden op een beslissing van het episcopaat wachtte — kwam de veroordeling van 1931 geheel onverwachts. Ze was het resultaat van contacten achter de schermen. Misschien was het geen echt complot, maar eerder — zoals Boudens schreef — het resultaat van „verscheidene invloeden die in een verschillende graad tot de besluitvorming van de paus hebben bijgedragen”²⁷, al lijken de ingrepen van Van Roey en Picard met hun voorafgaande brief aan de paus en rapport aan Devoghel wel erg parallel te lopen, en kan men zich afvragen of Lamiroy niet onder een of ander voorwendsel op een wenk van Van Roey is thuisgebleven.

26. Zie de uitgave van KSA-Noordzeegouw: *Laat de vlag vertellen het verhaal van de wind* (Roeselare) 1985, o.m. p. 43-45. Verder *De Standaard*, 26.8.1986.

27. BOUDENS, o.c., p. 101.

De Mechelse aartsbisschop kreeg echter het deksel op de neus. Hij had door een kleine vingerwijzing van de paus de zich in zijn ogen al te vlaamsgezind en autonoom opstellende KSA terug willen drijven naar de unitaire schaapstal, maar moest constateren dat die vingerwijzing het tegengestelde effect had. Hij betreurde waarschijnlijk ooit te hebben ingestemd met een autonome KA-werking in Vlaanderen, hierin natuurlijk bijgetreden door ACJB-mensen als Picard, en daarom had hij JVKA-proost Cruysberghs, die in januari 1931 die functie moest neerleggen om vice-rector van de KU Leuven te worden, niet vervangen. Hij had geen stimulans gegeven aan enige centrale JVKA-werking en zelfs geen proosten aangesteld voor een nog op te richten KSA in het aartsbisdome. Zo hoopte hij wellicht de weg open te houden voor het alsnog uitbouwen van één, tweetalig algemeen jeugdverbond. Toen hem door Philips direct na de bedevaart op de man af de vraag werd gesteld of hij wel akkoord bleef gaan met een aparte werking van JVKA en ACJB, had hij — wellicht al onder de indruk van de „ontroering” die in het Vlaamse land intussen rond het „misverstand” was ontstaan — pas na een lange aarzeling bevestigend geantwoord.

Maar toen besefte Van Roey vermoedelijk al gespeeld en verloren te hebben. Geconfronteerd met de Vlaamse steun aan de bedevaarders realiseerde hij zich dat een unitaire jeugdorganisatie niet meer verteerbaar was voor de Vlaamse publieke opinie, en dus besloot hij in 1932 zich bij het onvermijdelijke neer te leggen, het JVKA nieuw leven in te blazen door priester Jos Cleymans tot algemeen secretaris (niet tot proost!) te benoemen en de KSA in het aartsbisdome te laten starten. Maar sterker nog dan vroeger wilde hij dat alle „politiek” buiten de jeugdbewerking zou blijven, omdat die oorzaak was van tweespalt in de katholieke rangen. Dat gold niet enkel de Vlaamse kwestie, maar ook de sociale tegenstellingen. Onder druk van Franstalige conservatieven die protesteerden tegen de band van de KAJ met de christelijke arbeidersbeweging, sneed hij die band door en maakte van de KAJ/JOC pure KA-formaties onder kerkelijk gezag²⁸. Zo liet hij ook de Antwerpse en Brabantse KSA aanvankelijk als pure KA-werking uitbouwen en aanvaardde niet dat de studentenbonden erbij zouden aansluiten²⁹. Uiteindelijk liet hij noodgedwongen dan toch vlaamsgezindheid in de KSA-bonden toe, zij het als onderdeel van het concept ‘totaalopvoeding’ en ingekapseld in een jeugdbewegingsstijl.

We kunnen besluiten dat dank zij het opgedrongen „offer” van de Romebedevaart het zelfbewustzijn in het katholieke Vlaanderen een zodanige schok

28. E. GERARD, *De Christelijke arbeidersbeweging in België. 1891-1991*, Leuven, 1991, I, p. 191.

29. B. RAYMAEKERS, *'Groyen ende bloyen'. De eerste jaren van de KSA in Brabant. 1932-1936*, Onuitgeg. lic. verh. gesch. KU Leuven, 1987.

heeft ondergaan, dat het sterk genoeg werd om van een tegenwerkende of aarzelende kerkelijke overheid de ruimte af te dwingen voor een autonome Vlaamse jeugdwerking, waarin vlaamsgezindheid en katholieke actie elkaar konden versterken. Dat was een belangrijke voorwaarde voor het succes van de naoorlogse Vlaamse Beweging, die immers grotendeels gedragen werd door de niet in de collaboratie verzeilde katholieke jeugdbewegingen, vooral door KSA. De betekenis van de Romebedevaart is dus veel groter dan men op het eerste gezicht zou denken.

Naamsevest 162
3000 Leuven

DANIEL VANACKER

HET AKTIVISTISCH AVONTUUR

Het aktivistisch avontuur — zo genoemd naar een uitspraak van Wies Moens — spitst zich toe op één stad: Gent. De Arteveldestad speelde een belangrijke rol in het aktivisme. Hier werd de eerste aktivistische kern gesticht, hier ging de eerste Nederlandstalige universiteit open, hier werden de belangrijkste pogingen ondernomen om de massa te winnen, hier slaagden de Vlaamse rebellen erin het stadhuis te veroveren.

De auteur verzamelde zijn gegevens niet alleen in de vele kranten die tijdens de oorlog verschenen, maar snuisterde ook in de dagboeken van hoofdrolspelers als Leo Picard, Paul Fredericq, Willem De Vreese en Josué De Decker. Hij ploos tientallen dossiers uit in het Gentse Stadsarchief, het Archief van de Gentse Rijksuniversiteit en het Archief en Museum voor het Vlaamse Cultuurleven in Antwerpen. Hij nam ook de mikrofilms van het Duitse ministerie van Buitenlandse Zaken door en ging het curriculum vitae van de Duitse oorlogsbuurgemeester in het Poolse Poznan ophalen. Dit boek is tenslotte de eerste studie waarin het zo beruchte maar nog compleet onontgonnen archief van de *Raad van Vlaanderen* verwerkt is.

Prijs: 2.180 BF/125 Gld.

Bestelling: STICHTING MENS EN KULTUUR Uitgeverij

Groot-Brittanniëlaan 43, 9000 Gent, België

Tel. 091 / 23 70 65 — Fax 091 / 23 97 38

Kredietbank 448-0722171-07

Generale Bank 290-0028881-93